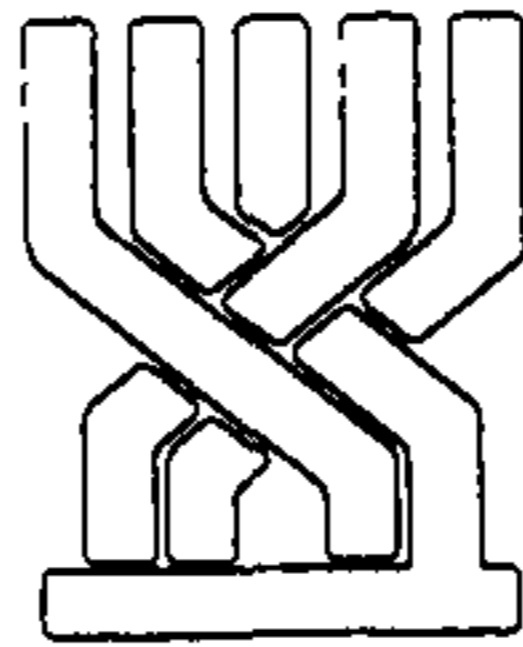

ספר 2

המוסד לביטוח לאומי
האגף למחקר ותכנון

תכונות סוציודמוגרפיות של אלמנות עירוניות המקבלות קצבת שאירים

סקר מס' 23

ירושלים, נובמבר 1978, חשוון תשל"ט

מ.א.ל.מ.
מוסד לביטוח לאומי
למחקר ותכנון
מוסד לביטוח לאומי

המוסד לביטוח לאומי
האגף למחקר ותכנון

תכנות סוציודמוגרפיות
של אלמנות עירוניות
המקבלות קצבת שאירים

מאת:
דליה גורדון

מחלקת סטטיסטיקה לאומית
המקבלות קצבת שאירים
ע"ש ד"ר גורדון אילן
י.א.מ.מ.

ירושלים, נובמבר 1978, חשון תשל"ט

ה ק ד מ ה

האגף למחקר ותכנון מגיש בזה פרסום נוסף הבא לתרום ידע ולו מועט על אחת האוכלוסיות החלשות בחברה - אוכלוסית האלמנות - לגביה לא קיימים נתונים בסיסיים מקיפים.

הנתונים המופיעים בזה הופקו מסקר שנערך על אלמנות המקבלות קצבת שאירים במטרה לברוק עמדותיהן ביחס לנשואים מחדש. מתוך החומר שנאסף במסגרת סקר זה מוגש בזאת תאור ונתוח התכונות הדמוגרפיות והכלכליות של האלמנות שהשתתפו בסקר. נתונים אלה וממצאי מחקר מעקב רב-שנתי על אוכלוסית האלמנות הנערך עתה באגף למחקר ותכנון עשויים לעזור לשרותים הקהילתיים באתור צרכיהן ובעיותיהן העקריים של האלמנות על-מנח לכוון לפיהם את תכניותיהם הטפוליות.

את הסקר בצעה גב' דליה גורדון מהאגף למחקר ותכנון של המוסד לביטוח לאומי. עבודת השדה היתה באחריותה של גב' טובה ידידיה והעבוד במחשב נעשה ע"י האגף לעיבוד נתונים אוטומטיים (ענ"א). תודתנו נתונה לגב' אני מיינהרד שנתנה יעוץ סטטיסטי, ולמר שלמה כהן על הערותיו בשלבים השונים של עבודת הסקר.

ב ב ר כ ה ,

נירה שמאי
סמנכ"ל מחקר ותכנון

תוכן הענינים

עמוד

	הקדמה
1	.1 מבוא
1	.2 מימצאים עיקריים
3	.3 פירוט הממצאים
3	א. תכונות דמוגרפיות וכלכליות
5	ב. מגורים
6	ג. השכלה ומקצוע
7	ד. עבודה
10	ה. הכנסה
10	.1 רמת ההכנסה
11	.2 תכונות הקשורות ברמת ההכנסה
14	.3 מקורות ההכנסה
15	.ו. קצבת שאירים
16	.ז. קשרי משפחה
17	.ח. קשרי חברה ובלוי פנאי
18	.ט. נשואים חוזרים
21	.4 שיטת המחקר
21	א. מבוא
21	ב. הגדרת האוכלוסיה
21	ג. המדגם
21	ד. שיטת החקירה והפקידה
22	ה. העבודים
22	ו. האמדנים
23	.5 הגדרות וסיווגים

תכונות סוציו-דמוגרפיות
של אלמנות- שאירים עירוניות

1. מ ב ו א

בינואר 1977 נערך ע"י המוסד לביטוח לאומי מחקר על מדגם של אלמנות- שאירים עירוניות, שמטרתו היתה לבדוק עמדותיהן ביחס לנישואים מחדש. המחקר נעשה עפ"י בקשתה של ועדת העבודה של הכנסת⁽¹⁾.

מתוך החומר שנאסף במסגרת מחקר זה מוגש בזאת תאור ונתוח התכונות הסוציו-דמוגרפיות של האלמנות שנחקרו.

מטרת תאור זה להרחיב ולהעשיר את המידע הקיים על אוכלוסית אלמנות- שאירים עירוניות שאינן קשישות, המהווה בחלקים לא קטנים שלה, כפי שנראה להלן, אוכלוסית מצוקה.

במועד המחקר מנתה אוכלוסית מקבלי קצבת שאירים מהמוסד לביטוח לאומי כ- 64,000 איש. הם היוו 2.5% מאוכלוסית המדינה. 98% מהם היו נשים, כ- 1/3 מהן בגיל עד 59.

אוכלוסית המחקר כללה אלמנות- שאירים מזה שנה לפחות בגיל עד 59 מירושלים ומתל-אביב.

2. ממצאים עיקריים

הגיל החציוני של האלמנות היה 52.3. 16% מהאלמנות נולדו בישראל, 43% - נולדו באירופה ואמריקה ו- 41% - באסיה ואפריקה. למעלה ממחצית האלמנות שנולדו בחו"ל (בס"ה - 84%) - עלו ארצה לאחר קום המדינה ולפני 1965. למעלה משליש היו אמהות ל- 2 ילדים ולכ- 30% היו 4 ילדים או יותר. אצל קרוב למחצית האלמנות היה גיל הילד הצעיר ביותר 22 שנה או יותר, ובהתאם לכך, חלק לא מבוטל מהן - 23% - גרו לבדן.

18% מהאלמנות לא למדו כלל בבית ספר. 40% למדו בבי"ס יסודי בלבד, 27% למדו בבי"ס על-יסודי ו- 17% למדו 13 שנים או יותר. המוצא קבע במדה לא מעטה את ההשכלה ($r = .45$). 56% מהאלמנות עבדו, קרוב ל- 213 מהן במשרה חלקית. שיעור זה גבוה

(1) בהקשר לתקון 22 לחוק הביטוח הלאומי ס' 23 ו- 27 א' מיום 4.8.76.

בהרבה משעור הנשים העובדות בכלל האוכלוסיה. רבע מהנשים שעבדו - יצאו לעבודה לאחר מות הבעל, מסבות כלכליות. היציאה לעבודה רווחת יותר בין ילדות ישראל ואירופה-אמריקה בהשוואה לילדות אסיה ואפריקה, והיתה ביחס ישר עם רמת ההשכלה.

הכנסת האלמנות היתה נמוכה ביותר בהשוואה להכנסת כלל משקי הבית בישראל: ההכנסה למבוגר סטנדרטי במשפחת אלמנה הגיעה למחצית ההכנסה הממוצעת של משק בית באוכלוסיה הכללית. קרוב ל-60% מהאלמנות חיו ברמת חיים הדומה לזו שבה חי העשירון הנמוך ביותר מכלל האוכלוסיה. ההכנסה הושפעה במדה רבה מרמת ההשכלה ובהיות זו מושפעת מהמוצא, נמצאו הבדלים גדולים בהכנסה בין קבוצות המוצא השונות: ההכנסה הממוצעת למבוגר סטנדרטי בין ילדות ישראל שאביהן יליד אירופה-אמריקה היתה גבוהה פי 4 כמעט מזו של ילדות אסיה-אפריקה.

34% מהאלמנות חיו מקצבאות המוסד לביטוח לאומי בלבד. ל-56% היתה הכנסה מעבודה ול-23% היתה הכנסה מפנסיה ממקום העבודה של הבעל המנוח.

את התביעה לקצבת שאירים הגישו האלמנות במחצית המקרים תוך חודש ממועד פטירת הבעל. 91% מהאלמנות לא נחקלו בבעיות מיוחדות במימוש הזכאות לקצבת השאירים.

עריפות לקשרים חברתיים - כפי שהם מתבטאים ע"י תדירות פגישות - היתה לאלה עם ילדים נשואים (ל-63% היו ילדים נשואים), גם עם בני משפחת המוצא שלה נהגה האלמנה להפגש בתדירות גבוהה למדי. הקשר היה נדיר יותר עם בני משפחת הבעל. כן קיימו האלמנות (ב-60% מהמקרים) קשרים עם מכרים. קרוב למחצית (43%) הביעו רצון לצאת יותר ולהכיר יותר אנשים חדשים. לבלויים "מאורגנים" במועדון, קולנוע וכד' - לא נהגו האלמנות לצאת בד"כ.

62% מהאלמנות הצהירו שאינן מעונינות בנשואים מחדש. הנכונות להגשא מחדש שונה מאוד בקרב קבוצות המוצא השונות, והבדלים אלה אינם מוסברים ע"י הבדלים ברמת ההשכלה, אלא כנראה בהבדלים בערכים תרבותיים וחברתיים, השונים בקרב קבוצות המוצא השונות.

3. פירוט הממצאים

א. תכונות דמוגרפיות וכלליות

אוכלוסית אלמנות- השאירים מבוגרת יחסית לאוכלוסיות אחרות של אלמנות, כגון אלמנות צה"ל ואלמנות נפגעי תאונות עבודה, וזאת מתוך הגדרת אוכלוסית המחקר שכללה אלמנות בגיל העבודה בלבד. עם זאת 28% בלבד מהאלמנות היו בגיל עד 49, 34% בנות 54-50 ו-38% בנות 59-55. הגיל החציוני היה 52.3. $\frac{2}{3}$ מהאלמנות נחאלמו 5 שנים או יותר לפני מועד המחקר. כרבע - לפני 2-3 שנים ו-12% בשנה שלפני המחקר. ב-55% מהמקרים נפטר הבעל לאחר מחלה ממושכת וביתר המקרים - מותו היה פתאומי (ברוב המקרים ממחלה וב-3% מהמקרים - מתאונת דרכים).

90% מהאלמנות נישאו פעם אחת בלבד עד להתאלמותן (אלמנות שנישאו לאחר מכן, לא נכללו במחקר). 63% מהן היו נשואות 21 שנה או יותר עד להתאלמותן. רק 11% היו נשואות 10 שנים או פחות.

ב-39% מהמקרים היה הפרש הגיל בין האלמנה לבעלה - 5 שנים או פחות. ב-26% מהמקרים 10-6 שנים, ביתר המקרים היה ההפרש 11 שנים או יותר.

46% מהאלמנות הגדירו עצמן כ"מסורתיות", 22% - כ"דתיות" ו-32% - כ"חילוניות". 43% מהאלמנות נולדו באירופה-אמריקה, 41% - באסיה-אפריקה ו-16% נולדו בישראל. (כולל 8% שגם אביהן יליד ישראל, ו-5% שאביהן יליד אירופה-אמריקה). התפלגות זו של האלמנות לפי המוצא מושפעת כמובן מגילן: בכלל אוכלוסית הנשים היהודיות בארץ מגיע חלקן של ילידות ישראל למחצית, ושל ילידות אסיה-אפריקה ל-28%.

למעלה ממחצית מכלל האלמנות (60%) עלו ארצה לאחר קום המדינה ולפני 1965. אולם קבוצות המוצא שונות זו מזו בחקופות עליהן: בין הבאות מאירופה-אמריקה רב יותר חלקן של אלו שעלו לפני קום המדינה (59%). ואילו בין הבאות מאסיה ואפריקה עלו הרוב (78%) לאחר קום המדינה ולפני 1965. ראה לוח 1 להלן:

לוח 1 - האלמנות ילידות חו"ל, לפי תקופת עליה ויבשת לידה (אחוזים)

יבשת הלידה			תקופת עליה
אירופה- אמריקה	אסיה- אפריקה	סה"כ	
100.0	100.0	100.0	סה"כ
-	2.0	0.9	1965 או אח"כ
40.6	77.6	58.6	1948-1964
59.4	20.4	40.5	1947 או קודם

למעלה משליש מהאלמנות (39%) היו אמהות ל-2 ילדים בסה"כ¹. לכחמישית היו 3 ילדים ול-13% ילד אחד בלבד. ל-4% לא היו ילדים כלל. ליתר היו 4 ילדים או יותר, כולל 6% שהיו להן 9 ילדים או יותר. כצפוי, התפלגות האלמנות לפי מספר הילדים שונה בקבוצות המוצא השונות. לקרוב ל-60% מילידות אסיה-אפריקה היו 4 ילדים או יותר (כולל 12% שהיו להן 9 ילדים או יותר) לעומת 6% כאלה בין ילידות אירופה-אמריקה.

לילידות ישראל היו בד"כ (75%) 2-3 ילדים. לאלה שאביהן נולד באירופה-אמריקה היו לרוב (75%) 2 ילדים בלבד ואילו לאלה שאביהן נולד באסיה-אפריקה היו 2-3 ילדים ב-55% מהמקרים ו-4+ ילדים בכ-1/3 מהמקרים. ראה לוח 2 להלן:

לוח 2 - האלמנות לפי מספר ילדים סה"כ¹ ויבשת לידה (אחוזים)

יבשת לידה						מספר הילדים סה"כ ¹
אירופה- אמריקה	אסיה- אפריקה	ילידות ישראל - האב יליד:				
		אירופה- אמריקה	אסיה- אפריקה	ישראל	סה"כ	
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סה"כ
5.3	4.0	-	-	-	3.9	אין ילדים
23.6	3.2	25.3	10.6	3.1	11.2	ילד אחד
54.9	10.8	74.7	44.7	19.0	40.4	שני ילדים
9.8	23.1	-	10.5	32.3	34.7	3 ילדים
6.4	58.9	-	34.2	15.6	13.7	4 ילדים או יותר

(1) ראה פרק הגדרות וסיווגים סעיף 1.

השפעת המוצא על מספר הילדים נתנה להדגשה גם ע"י מקדם המתאם הגבוה בין 2 אלה:
 $r = .50$

גיל הילדים - בהתאמה לגילי האלמנות עצמן - הינו מבוגר בד"כ: אצל קרוב למחצית (46%) האלמנות גיל הילד הצעיר היה 22 שנה או יותר. רק ל-9% מהן היה ילד בן 5 שנים או פחות. בהתאמה לגילי הילדים, בחלק לא מבוטל מהמקרים לא גרו כבר הילדים בבית אמם. עם 23% מהאלמנות לא גר אף ילד בבית (כמעט כל אלה גרו לבדן) ועם קרוב ל-60% - גרו רק ילד אחד או שנים (36% ו-23% בהתאמה). ל-5% בלבד מהאלמנות היו בבית 5 ילדים או יותר. מספר הילדים שגרו עם אמם מתואם עם גיל האם: ככל שהיא צעירה, כן גרו עמה יותר ילדים (זאת אף בלי שים לב למספר הילדים שהיו לה בס"ה): כך עם 23% מהצעירות (עד 49) גרו 4 ילדים או יותר בעוד שעם 41% מהמבוגרות (55-59) לא גר אף ילד בביתן. ראה לוח 3 להלן:

לוח 3 - האלמנות לפי גיל ומספר ילדים שגרו אתן (באחוזים)

גיל האלמנה	מספר ילדים שגרו בבית האלמנה					
	ס"ה	0	1	2	3	4+
ס"ה כ	100.0	22.9	35.7	22.5	6.7	12.2
עד 49	100.0	7.2	26.0	30.6	13.5	22.7
50-54	100.0	18.1	43.8	27.8	2.6	7.7
55-59	100.0	41.0	35.9	10.3	5.1	7.7

לכ-5% מהאלמנות היו ילד(ים) במוסד, כ-3/4 מהם סודרו במוסד לאחר מות האב.

ב. מגורים

72% מהאלמנות גרו בדירה בבעלותן. היתר גרו בשכירות (בדמי מפתח, מעמידר או בשכר חודשי). 74% גרו עם ילדיהן ו-23% - גרו לבד (ליתר - סדורים אחרים). 62% מהאלמנות היו שבעות רצון ממקום מגוריהן. מרחק מקום מגורי ילדים נשואים או בני משפחה לא השפיע ברוב המקרים על מידת שביעות הרצון ממקום המגורים. כ-1/3 מאלה שלא היו שבעות רצון ממקום מגוריהן - לא היו מרוצות מהסביבה. היתר הזכירו סבות שונות (רעש, זכרונות הקשורים בדירה, בדידות ועוד).

ג. השכלה ומקצוע

18% מהאלמנות לא למדו כלל בבי"ס. זאת בהשוואה ל-10% שלא למדו בין כלל הנשים היהודיות בארץ (בגיל +14) במועד המחקר. קרוב ל-40% מהאלמנות למדו בבי"ס יסודי בלבד (כמחציתן גם סיימו אותו), 27% למדו בבי"ס על-יסודי (כולל 11% שסיימו אותו) ו-17% היו בעלות השכלה של 13 שנות לימוד או יותר.

כמעט כל אלה שלא למדו כלל נולדו באסיה-אפריקה. ואילו רוב אלה שלמדו 13 שנים או יותר היו ממוצא אירופה-אמריקה (ילידות ישראל או עולות) או ילידות ישראל דור שני. היינו, המוצא קובע במידה לא מעטה את רמת ההשכלה. כך, אחוז האלמנות שלא למדו כלל בין ילידות אסיה ואפריקה היה 43% לעומת 11% שלמדו בבי"ס תיכון. בין בנות אירופה-אמריקה מתהפכת התמונה: כמעט ולא נמצאו נשים שלא למדו כלל לעומת 42% שלמדו בבי"ס תיכון.

הקשר בין המוצא ורמת ההשכלה מתבטא גם במתאם הגבוה ביניהם: $r = .45$

בתוך כל קבוצת מוצא, ילידות ישראל הן בעלות השכלה גבוהה מזו של העולות. ראה לוח 4 להלן:

לוח 4 - האלמנות לפי רמת השכלה ויבשת לידה (אחוזים)

יבשת לידה						סה"כ	רמת השכלה
ילידות אסיה-אפריקה	ילידות אירופה-אמריקה	ילידות ישראל-האב יליד:					
		אירופה-אמריקה	אסיה-אפריקה	ישראל	סה"כ		
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סה"כ
0.6	42.9	-	-	-	-	17.5	לא למדה כלל
36.1	44.0	15.8	78.8	26.2	31.2	38.5	בי"ס יסודי
42.1	10.9	32.2	21.2	22.9	25.6	27.0	בי"ס תיכוני
21.2	2.2	..	-	17.0	13 שנות לימוד או יותר

לכ- 60% מהאלמנות לא היה מקצוע. מחצית מאלה שהיה להן מקצוע - מקצוען היה בתחום הפקידות והמקצועות החופשיים.

המקצוע הינו במידה מסויימת תוצר של ההשכלה, ורכישתו קשורה באותן תכונות המשפיעות על רכישת השכלה. ואמנם קיים מתאם גבוה למדי בין ההשכלה וקיום המקצוע: $r = .45$. כמו- כן המקצוע מושפע גם מהמוצא: $r = .38$. כך, בקרב ילידות אסיה-אפריקה ל- 83% לא היה מקצוע לעומת 36% כאלה בין ילידות ישראל ו- 45% כאלה בין ילידות אירופה-אמריקה. ראה לוח 5 להלן:

לוח 5 - האלמנות לפי יבשת לידה ומקצוע (באחוזים)

מ ק צ ו ע					יבשת לידה
אין מקצוע	פועלות	מקצועות שרותים ומסחר	מקצועות חופשיים ופקידות	סה"כ	
59.3	5.8	10.5	24.4	100.0	סה"כ
35.9	1.7	1.7	60.7	100.0	ילידות ישראל
83.3	4.5	5.7	6.5	100.0	ילידות אסיה-אפריקה
44.8	8.5	18.3	28.4	100.0	ילידות אירופה-אמריקה

ד. עבודה

56% מהאלמנות עבדו במועד המחקר. זאת בהשוואה ל- 33% שהשתיכו לכוח העבודה האזרחי מכלל הנשים היהודיות הלא-רווקות בארץ (בגיל +14, 1976), ול- 38% שהשתיכו לכוח העבודה האזרחי בין כלל הנשים היהודיות שהיו אמהות לילדים. כרבע מהאלמנות שעבדו - יצאו לעבודה לאחר פסירת הבעל, רובן אמרו שהחליטו לעשות כן מסיבות כלכליות. לפני מות הבעל - עבדו רק 36% מהאלמנות, דהיינו הן עבדו בשעור דומה לזה של כלל אוכלוסית הנשים היהודיות.

בסקר שנערך ב- 1971 על יתומים בגיל בי"ס תיכון¹ נמצא ש- 40% מהאלמנות עבדו בהשוואה ל- 27% בקרב הנשים הנשואות עם ילדים בכלל האוכלוסיה.

1) ראה "יתומים בגיל בי"ס תיכון", סקר מס' 6, המוסד לביטוח לאומי, האגף למחקר ותכנון.

86% מהאלמנות שעבדו - היו מרוצות מעבודתן. הנטיה לצאת לעבודה קשורה במוצא: אחוז האלמנות שעבדו מחוץ למשק ביתן גבוה בין ילידות ישראל (71%) מאשר בין יוצאות אסיה-אפריקה (39%) או יוצאות אירופה-אמריקה (65%). ראה לוח 6 להלן:

לוח 6 - האלמנות לפי עבודה ויבשת לידה (אחוזים)

עבודה	יבשת לידה			
	סה"כ	ישראל	אסיה-אפריקה	אירופה-אמריקה
סה"כ	100.0	100.0	100.0	100.0
עבדו	55.5	71.2	39.4	65.3
לא עבדו	44.5	28.8	60.6	34.7

גם בין כלל הנשים היהודיות הלא-רווקות גבוה אחוז אלה שהשתיכו לכוח העבודה בין ילידות ישראל (48%) מאשר בין ילידות אירופה ואמריקה (34%) או אסיה ואפריקה - 23%.

הנטיה לצאת לעבודה קשורה גם ברמת השכלה; ככל שגבוהה השכלת האלמנה, כן נטתה לעבוד. כך, 32% בלבד בין חסרות השכלה עבדו, לעומת 80% בין בעלות השכלה של 13 שנות לימוד או יותר. ראה לוח 7 להלן:

לוח 7 - האלמנות לפי עבודה ורמת השכלה (באחוזים)

עבודה	רמת השכלה			
	סה"כ	לא למדה כלל	בי"ס יסודי	בי"ס תיכון
סה"כ	100.0	100.0	100.0	100.0
עבדו	55.5	31.5	48.4	67.1
לא עבדו	14.5	68.5	51.6	32.3

בכלל הנשים היהודיות הלא-רווקות באוכלוסיה הכללית, בולטת אף יותר השפעת ההשכלה על ההשתייכות לכוח העבודה: בין חסרות ההשכלה - 18% בלבד השתייכו לכוח העבודה לעומת 67% בין בעלות 13 שנות לימוד או יותר. היינו, אחוז ההשתייכות לכוח העבודה בין בעלות 13 שנות לימוד או יותר גבוה פי 4 מאשר בין חסרות כל השכלה בכלל האוכלוסיה ואילו בקרב האלמנות היחס הוא פי 2.5. על סמך נתונים אלה ניתן לאמר, שככל שפוחת לחץ המניע הכלכלי בולטת יותר השפעת רמת ההשכלה על היציאה לעבודה אצל נשים. מסקנה זו מבוססת על ההנחה, שהמניע הכלכלי מהווה גורם חשוב יותר ביציאה לעבודה אצל אלמנות מאשר אצל כלל הנשים. הנחה זו מסתייעת מכך שאחוז גבוה למדי מהאלמנות שעבדו יצאו לעבודה לאחר מות הבעל (ראה לעיל) מתוך מניעים כלכליים.

למעלה ממחצית האלמנות שעבדו (53%) הועסקו בעבודות שרותים ומסחר (חלק לא מבוטל בעבודות נקיון). עוד 36% עבדו בפקידות ומקצועות חופשיים והיתר - כפועלות.

התפלגות משלחי היד של בעלי האלמנות לפני פטירתם היחה כדלקמן: 35% מקצועות מסחר ושרותים, 31% פועלים, 34% מקצועות חופשיים ופקידים, והיתר לא עבדו לפני פטירתם. לא נמצאו הבדלים גדולים במשלח יד הבעל בין הנשים שעבדו ואלה שלא עבדו.

כצפוי נמצא קשר בין משלח היד של הבעל (לפני פטירתו) לזה של האשה. ראה לוח 8 להלן (המתייחס לאלמנות שעבדו בלבד):

לוח 8 - האלמנות שעבדו, לפי משלח ידן ומשלח יד בעליהן לפני פטירתם (אחוזים)

משלח יד הבעל				משלח יד האלמנה
פועלים	מקצועות מסחר ושרותים	מקצועות חופשיים ופקידות	סה"כ	
31.3	33.6	34.2	*100.0	ס"ה
100.0	100.0	100.0	100.0	ס"ה
26.9	13.5	68.4	36.8	מקצועות חופשיים ופקידות
61.6	76.3	22.4	52.6	מקצועות שרותים ומסחר
11.5	10.2	9.2	10.6	פועלות

* כולל 0.9% שלא עבדו.

כך, 68% מאלה שבעליהן עבדו במקצועות חופשיים ופקידות, עבדו גם הן במקצועות אלה. 76% שבעליהן עבדו במקצועות מסחר ושירותים עבדו גם הן במקצועות אלה. ואילו 62% שבעליהן היו פועלים - עבדו במקצועות שרותים ומסחר (יש להזכיר שעבודות נקיון נכללו בקבוצת מקצועות זו).

62% מהאלמנות שעבדו - עבדו במשרה חלקית. מענין לציין, שאם כי אחוז אלו שעבדו במשרה חלקית בשירותים ובמסחר דומה לזה שבס"ה, הרי שבין העובדים בפקידות ובמקצועות חופשיים - רק 41% עבדו במשרה חלקית. ראה לוח 9 להלן:

לוח 9 - האלמנות שעבדו, לפי חלקיות משרה ומשלח יד (אחוזים)

משלח יד האלמנה				חלקיות משרה
פועלות	מקצועות שירותים ומסחר	מקצועות חופשיים ופקידות	ס"ה	
10.6	52.6	36.8	100.0	סה"כ
100.0	100.0	100.0	100.0	סה"כ
17.3	27.3	58.8	37.7	מלאה
82.7	72.7	41.2	62.3	חלקית

ה. ההכנסה

1. רמת ההכנסה

כפי שניתן לצפות, היתה לאלמנות הכנסה נמוכה יחסית להכנסת כלל משקי הבית בישראל, בהם בדרך כלל המפרנס העיקרי הוא הבעל. ל-2/5 מהאלמנות היתה, לפי דיווחן, הכנסה חודשית כוללת (ברוטו) של 1000-1999 ל"י במחירי ינואר 1977, ל-1/5 עד 999 ל"י, ל-1/5 2000-2999 ל"י ולעוד 1/5 - 3000 ל"י לחודש או יותר.

הכנסה זו כוללת הכנסה מעבודה וממקורות פרטיים אחרים (פנסיה, רגטה וכו'), מהמוסד לביטוח לאומי (קצבת שאירים ותלויים, הטבה סוציאלית לחסרות הכנסה אחרת, דמי מחיה וקצבת ילדים) ומתמיכות אחרות (לא כולל זקיפות).

ההכנסה החודשית הממוצעת לאלמנה היתה 2077 ל"י, כאשר ההכנסה החודשית הממוצעת למשק בית בכלל האוכלוסייה במועד זה היתה 5314 ל"י. ההכנסה החודשית הממוצעת למבוגר סטנדרטי¹ בקרב האלמנות היתה 1075 ל"י ובכלל המשק - 2165 ל"י. היינו, לכל מבוגר סטנדרטי במשפחת אלמנה היתה הכנסה שהגיעה לכדי מחצית הכנסת מבוגר סטנדרטי במשפחה ממוצעת במשק. ממצא דומה נתקבל גם בסקר על היתומים בגיל בי"ס תיכון המוזכר לעיל.

דרך אחרת לבדוק את מצבן הכלכלי של האלמנות יחסית לכלל האוכלוסייה בארץ היא ע"י בחינת התפלגותן לפי רמות ההכנסה של העשירונים השונים באוכלוסייה הכללית: ל-58% מהאלמנות היתה הכנסה (למבוגר סטנדרטי) ברמה המקבילה לזו של העשירון הנמוך ביותר בכלל האוכלוסייה. כלומר, למעלה ממחצית האלמנות חיו ברמת חיים הדומה לזו של העשירית הנמוכה ביותר בכלל האוכלוסייה. קרוב ל-3/4 - חיו ברמת חיים כמו זו של 3 העשירונים הנמוכים בכלל האוכלוסייה. פחות מ-5% מהאלמנות חיו ברמת הכנסה המתאימה לזו של 2 העשירונים הגבוהים ביותר בכלל האוכלוסייה.

מבחינה זו דומה אוכלוסית האלמנות לאוכלוסית הקשישים: בסקר על תנאי החיים של קשישים בבאר שבע, פתח תקוה ויבנה מ-1971² נמצא של-55% מהקשישים הכנסה (למבוגר סטנדרטי) המקבילה לזו של העשירון התחתון בכלל האוכלוסייה וכ-80% מהם מרוכזים בשלשת העשירונים התחתונים.

היינו, האלמנות, כמו הקשישים, חיו במצוקה כלכלית קשה למדי. תמונה זו מהווה בעיה חברתית חמורה במיוחד לגבי האלמנות לאור העובדה שבביתן חיים גם ילדים, מה גם שרמת ההכנסה למבוגר סטנדרטי נמצאה אצלן ביחס הפוך למספר הילדים.

2. תכונות הקשורות ברמת ההכנסה

הבדלים גדולים ברמת ההכנסה נמצאו בין קבוצות המוצא השונות: הקבוצה בעלת המצב הכלכלי הטוב ביותר היא זו של ילידות ישראל שאביהן נולד באירופה-אמריקה. ממוצע ההכנסה למבוגר סטנדרטי בקבוצה זו היה 2334 ל"י חודש, הגבוהה אף מהממוצע לכלל המשק (ראה לעיל). גם לילידות אירופה-אמריקה מצב כלכלי טוב משל האחרים - ממוצע ההכנסה למבוגר סטנדרטי היה 1411 ל"י לחודש. זאת לעומת הקבוצה בעלת המצב הכלכלי הגרוע ביותר -

(1) ראה פרק הגדרות וסיווגים סעיף 4.

(2) ראה "תנאי החיים של קשישים" סקר מס. 17, המוסד לביטוח לאומי, האגף למחקר ותכנון.

ילידות אסיה ואפריקה – 604 ל"י לחודש למבוגר סטנדרטי, וילידות ישראל שאביהן נולד באסיה-אפריקה – 826 ל"י לחודש למבוגר סטנדרטי. ילידות ישראל שגם אביהן נולדו בישראל מהוות קבוצה בעלת הכנסה ממוצעת – 1010 ל"י לחודש למבוגר סטנדרטי. כל ההבדלים בין הממוצעים משמעותיים ברמת מובהקות של 0.000.

השוואת ממוצעי ההכנסה (למבוגר סטנדרטי) של קבוצות המוצא השונות מראה, שלילידות ישראל שאביהן נולד באירופה-אמריקה היתה הכנסה ממוצעת (למבוגר סטנדרטי) הגבוהה פי 4 כמעט מזו של ילידות אסיה ואפריקה ופי 3 כמעט מזו של ילידות ישראל שאביהן נולד באסיה ואפריקה. מעניין לציין שהוותק של הדורות בארץ משפר מצבן של בנות מוצא אסיה-אפריקה אך לא בן לגבי ילידות אירופה-אמריקה.

הבדלים גדולים ברמת ההכנסה של קבוצות המוצא השונות נמצאו גם בסקר הקשישים המוזכר לעיל.

תכונה אחרת שהופיעה במדה מרובה על רמת ההכנסה היתה רמת ההשכלה. רמת ההכנסה עולה באופן משמעותי ביותר עם העלייה ברמת ההשכלה. כך לחסרות כל השכלה הכנסה למבוגר סטנדרטי של 517 ל"י לחודש בממוצע, לבעלות השכלה יסודית – 904, לבעלות השכלה תיכונית 1295 ל"י ולבעלות 13 שנות לימוד או יותר – 1776 ל"י לחודש בממוצע. היינו לבעלות השכלה גבוהה הכנסה הגבוהה פי 3.5 מזו של חסרות כל השכלה.

ממצא דומה נמצא גם בסקר הקשישים המוזכר לעיל.

ניתוח מעמיק יותר לגבי חשיבותן היחסית של התכונות המשפיעות על רמת ההכנסה נעשה ע"י חישובי רגרסיה וניתוח נתיבים. בדיקת מטריצת הקורלציות המלאה בין סה"כ ההכנסה ממקורות עצמיים⁽¹⁾ ובין 8 משתנים אחרים והרגרסיה של משתנים אלה על רמת ההכנסה, מראה ששלושת המשתנים הבאים מסבירים את רוב השונות ברמת ההכנסה: רמת ההשכלה, המוצא⁽²⁾ העבודה ומשלח היר, ההכנסה. משתנים אלה סודרו לפי העקרון של ניתוח נתיבים, היינו לפי סדר קדימותם (או סדר הסבתיות) ונתקבל הסדר הבא: המוצא, רמת ההשכלה, העבודה ומשלח היר, ההכנסה.

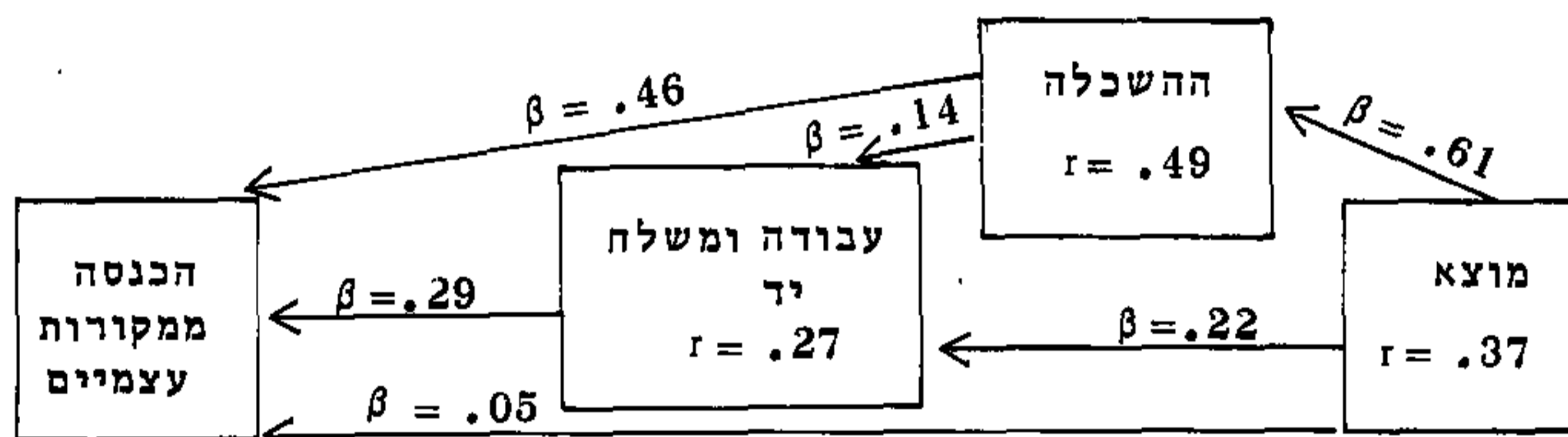
(1) היינו סה"כ הכנסה לא כולל הכנסה מהביטוח הלאומי.
(2) לגבי סדר הקטגוריות של המוצא והעבודה ומשלח היר בחשובי הרגרסיה ראה "סיווגים והגדרות" להלן.

לפי סדר זה, נבדקה מידת ההשפעה של כל אחד משלושת המשתנים התלויים על רמת ההכנסה. בדיקה זו נעשתה ע"י חישוב המדרים הבאים לגבי כל אחד משלושת המשתנים הנ"ל. א. עצמת הקשר הכולל שלו עם ההכנסה – שנמדדה ע"י מקדם המתאם הפשוט r . ב. עצמת הקשר שלו עם ההכנסה כאשר הבאים אחריו בסדר הקדימות (של הסבתיות) מוחזקים קבוע, שנמדדה ע"י מקדם מתאם חלקי מתוקנן (β).

תוצאות הניתוח הנ"ל מראות שאם כי השפעת המוצא על רמת ההכנסה ממקורות עצמיים גבוהה למדי אם נקח כמדד לה את מקדם המתאם הפשוט ($r = .37$), הרי שהיא "מוסברת" כמעט במלואה ע"י השפעת רמת ההשכלה. היינו, כאשר נוכחה (או הוחזקה קבוע) השפעת רמת ההשכלה על רמת ההכנסה ממקורות עצמיים, נמצאו מעט מאוד הבדלים בהכנסה בין קבוצות המוצא השונות ($\beta = 0.5$).

ואילו השפעת רמת ההשכלה על ההכנסה ממקורות עצמיים – נשארה בעינה, גם כאשר הוחזקה קבוע השפעת העבודה ומשלח היד ($r = .49$, $\beta = .46$). ראה דיאגרמה 1 להלן:

דיאגרמה 1: נתוח נתיבים של ההשפעה היחסית של המוצא, ההשכלה והעבודה ומשלח היד על ההכנסה ממקורות עצמיים

r = המתאם הפשוט עם ההכנסה.

β = המתאם החלקי המתוקנן בין משתנה בלתי תלוי למשתנה התלוי כאשר יתר המשתנים הבלתי תלויים המובילים לאותו משתנה תלוי מוחזקים קבוע.

בסיכום, ההשכלה, המוצא והעבודה ומשלח היד, מסבירים יחד 32% מהשונות של ההכנסה ממקורות עצמיים; מדת השפעתם היחסית, כאשר היא נבדקת לפי הסדר הנ"ל מראה, שרמת ההשכלה לבדה מסבירה 24% מהשונות, העבודה ומשלח היד מוסיפים עוד 8% ואילו המוצא לא מוסיף להסבר כמעט דבר.

3. מקורות ההכנסה

34% מהאלמנות קבלו מהמוסד לביטוח לאומי "הטבה סוציאלית", היינו ההכנסה מהביטוח הלאומי (כולל קצבת ילדים) – היתה הכנסתם היחידה. בס"ה היוותה ההכנסה מקצבאות הביטוח הלאומי 36% מכלל הכנסות האלמנות, כשממוצע ההכנסה החודשית מהביטוח הלאומי היתה 726 ל"י לחודש. התמיכות האחרות (ממשרד הסעד וכד') היוו עוד 0.7% מהכנסות האלמנות.

בסקר על יחומים בגיל בי"ס חיכון שהוזכר לעיל רק 21% מהאלמנות חיו בלעדית מקצבאות הביטוח הלאומי, אך 5% קבלו תמיכות סעד להשלמת הכנסתן. בתקופה שבין שני מחקרים אלה חלו שנויים בתכניות הרווחה בארץ, ויתכן שאלה מסבירים הבדל זה.

כפי שנתן לצפות לאור נתוח הקשר בין רמת ההשכלה ורמת ההכנסה לעיל, נמצא אחוז האלמנות שחיו מקצבאות הביטוח הלאומי בלבד ביחס הפוך לרמת ההשכלה: 76% חיו מקצבאות הביטוח הלאומי בלבד בין חסרות כל השכלה לעומת 2% כאלה בין בעלות 13 שנות למוד או יותר, 18% בין בעלות השכלה תיכונית, ו-36% בין בעלות השכלה יסודית. גם המוצא, בהיותו מתואם עם רמת ההשכלה (ראה לעיל), קשור לקיום הכנסה ממקורות עצמיים: בין ילידות אסיה ואפריקה – 52% חיו מקצבאות הביטוח הלאומי בלבד לעומת 21% כאלה בלבד בין ילידות אירופה-אמריקה ו-22% בין ילידות ישראל.

חוסר קיום הכנסה ממקורות אחרים מלבד זו מהביטוח הלאומי רווח יותר בין בעלות מספר ילדים גדול מאשר בין בודדות או בעלות מספר ילדים קטן; זאת משום הקשר בין מספר הילדים והמוצא. כך, 64% בין האלמנות בעלות 3 ילדים או יותר חיו מקצבאות הביטוח הלאומי בלבד לעומת 31% כאלה בין בעלות 2-1 ילדים ו-28% בין הבודדות.

מרכיב חשוב בהכנסת האלמנות בכללן היה ההכנסה מעבודה – 56% מהן עבדו. ההכנסה מעבודה היוותה 42% מכלל הכנסות האלמנות. בממוצע השתכרה אלמנה עובדת 1696 ל"י לחודש ברוטו. ממוצע ההכנסה למשרת שכיר מלאה במועד זה היה 3412 ל"י לחודש ברוטו (כזכור קרוב ל- $\frac{2}{3}$ מהאלמנות עבדו במשרה חלקית).

לגבי תכונות האלמנות שהשתתפו בכוח העבודה – ראה לעיל, בפרק על העבודה.

ל-23% מהאלמנות היתה הכנסה מפנסיה ממקום העבודה של הבעל המנוח - בממוצע כ-1190 ל"י לחודש ברוטו. מהכנסות מפנסיה נהנו יותר בעלות השכלה גבוהה מאשר חסרות השכלה: ל-9% בלבד בין חסרות השכלה היתה הכנסה מפנסיה כזו לעומת 37% כאלה בין בעלות 13 שנות לימוד או יותר ו-24% בין בעלות השכלה תיכונית או יסודית.

לעוד 6% מהאלמנות היו הכנסות מפנסיה אחרת, ל-4% - הכנסה קבועה מתמיכת קרובים ולעוד 8% - הכנסות אחרות.

ו. קצבת שאירים

התביעה לקצבת שאירים הוגשה בד"כ במועד סמוך למדי לפטירת השאיר: כמחצית האלמנות (47%) הגישו תביעתן תוך חודש ממועד פטירת הבעל, 26% - לאחר 8-4 שבועות, 13% - לאחר 9-12 שבועות, והיתר - מאוחר יותר. זאת, למרות שחלק לא מבוטל מהאלמנות - 66% - לא ידעו על זכאותן לקצבת שאירים בעת פטירת בעליהן. הדבר נודע להן בד"כ מקרובים או ממכרים (כולל מכרים ממקום העבודה של הבעל המנוח). כמובן שאלה שידעו על זכאותן לקצבה הגישו תביעתן במועד קרוב יותר לפטירת בעליהן: 61% הגישו תביעתן תוך חודש לעומת 40% כאלה בין האלמנות שלא ידעו על זכאותן. אין הבדל משמעותי בידיעה על הזכאות לקצבת שאירים בין אלה שעבדו ואלה שלא עבדו. גם לרמת ההשכלה יש השפעה קטנה בלבד על ידיעה זו. ראה לוח 10 להלן:

לוח 10 - האלמנות לפי ידיעה על הזכאות לקצבת שאירים בעת מות הבעל ורמת השכלה (באחוזים)

ידיעת הזכאות לקצבת שאירים בעת מות הבעל	רמת השכלה			
	סה"כ	לא למדה כלל	בי"ס יסודי	בי"ס תיכוני
ס"ה	100.0	100.0	100.0	100.0
ידעה	33.6	36.5	22.9	43.1
לא ידעה	66.4	63.5	77.1	56.9

91% מהאלמנות לא נתקלו בבעיות מיוחדות בסידור קצבת השאירים. ב-73% מהמקרים נתקבלה הקצבה עד 3 חודשים לאחר הגשת התביעה (כולל 32% שחכו 9-12 שבועות, 29% שחכו 5-8 שבועות והיתר - 4-1 שבועות). ממועד פטירת הבעל ועד קבלת הקצבה המתנינו האלמנות בממוצע - 5.2 חודשים.

ז. קשרי משפחה

ל-63% מהאלמנות היו ילדים נשואים, ל-92% היו קרובים ממשפחת מוצאן ול-61% היו קרובים ממשפחת הבעל המנוח.

12% מאלה שהיו להן ילדים נשואים גרו יחד אתם. 51% גרו באותה עיר עם ילדיהן הנשואים (לפחות אחד מהם) ו-34% גרו בישוב אחר בארץ (היתר - 3% - גרו בחו"ל).

בני משפחת המוצא של האלמנה גרו בכמחצית המקרים באותה עיר וב-46% - במקום אחר בארץ (היתר - 4% - בחו"ל). הקשר ההדוק ביותר עם בני משפחת המוצא היה עם אחות ב-42% מהמקרים ועם אח - ב-26%. ב-23% עם ההורים. גם עם קרובי הבעל המנוח נתנה עדיפות לקרובה - אשה, היינו לגיסה, ב-40% מהמקרים. ב-28% - הועדף הקשר עם הגיס וב-13% עם הורי הבעל.

כפי שניתן לצפות, תדירות הפגישות הגבוהה ביותר היתה לאלמנה עם ילדיה הנשואים: ב-26% מהמקרים בהם היו לה ילדים נשואים שלא גרו עמה היא נפגשה עמם יום ובעוד 47% מהמקרים - לפחות אחת לשבוע. ואילו עם בני משפחת המוצא שלה היא נפגשה יום יום ב-13% מהמקרים (בהם היו לה קרובי משפחה) ואחת לשבוע - ב-34% מהמקרים.

הקשר הפחות תדיר היה עם בני משפחת הבעל המנוח: רק ב-5% מהמקרים היא נפגשה עמם יום יום וב-19% לפחות אחת לשבוע. ראה לוח 11 להלן:

לוח 11 - האלמנות בעלות קרובי משפחה מסוגים שונים, לפי תדירות הפגישות עמם (אחוזים)

סוג קרובי המשפחה	תדירות הפגישות					
	אחוז שהיו להן קרובים מכל סוג	סה"כ	כמעט יום-יום	פעם בשבוע לפחות	פעם בחודש	פחות מפעם בחודש לעיתים רחוקות או בכלל לא
ילדים נשואים	62.8	100.0 ⁽¹⁾	26.0	47.1	19.2	5.8
משפחת מוצא	91.9	100.0 ⁽¹⁾	13.0	33.7	23.1	16.0
משפחת בעל	61.3	100.0 ⁽¹⁾	5.1	18.8	31.1	22.5

(1) האחוזים בכל שורה חושבו מתוך סה"כ אלה שהיו להם קרובים מכל סוג.

הקשר עם בני משפחת הבעל התרופף, עם"י דיווחי האלמנות, בעקבות פטירתו: ב-52% מהמקרים ירדה תדירות הפגישות עמם לאחר פטירת הבעל. רק ב-43% מהמקרים לא חל שינוי בקשרים עמם בעקבות פטירתו (ב-5% מהמקרים - נתחדקו הקשרים). כך ב-23% מהמקרים נפגשה האלמנה עם בני משפחת בעלה לעיתים רחוקות מאוד או בכלל לא לעומת 2% שלא היו להן קשרים עם ילדיהן הנשואים ו-14% עם בני משפחתן.

ח. קשרי חברה ובלוי פנאי

נראה שבלוי הפנאי הרווח ביותר בקרב האלמנות היה פגישות עם בני משפחה - ילדים נשואים, בני משפחת המוצא ובני משפחת הבעל (ראה לעיל).

הבלוי השני בחשיבותו היה קשרים עם מכרים: 60% מהאלמנות קיימו קשרים כאלה. ילידות ישראל נטו לקיים קשרים עם מכרים יותר מחעולות, ובנות אירופה-אמריקה יותר מאשר בנות אסיה-אפריקה. כך כמעט כל ילידות ישראל ממוצא אירופה-אמריקה (95%) קיימו קשרים עם מכרים לעומת 55% כאלה בין ילידות ישראל ממוצא אסיה-אפריקה. בקרב העולות - 3/4 מבנות אירופה-אמריקה קיימו קשרים עם מכרים לעומת פחות משליש מבנות אסיה-אפריקה. (ראה לוח 12 להלן):

לוח 12 - האלמנות לפי קיום קשר עם מכרים ויבשת לידה (אחוזים)

יבשת לידה						ס"ה	קיום קשר עם מכרים
ילידות אירופה-אמריקה	ילידות אסיה-אפריקה	ילידות ישראל - האב יליד:					
		אירופה-אמריקה	אסיה-אפריקה	ישראל	ס"ה		
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל
77.6	31.5	94.7	54.8	87.7	84.7	60.2	קיימו קשר
22.4	68.5	5.3	45.2	12.3	15.3	39.8	לא קיימו קשר

הנטיה לקיים קשרים חברתיים עם מכרים קשורה גם בהשכלה: ככל שגבוהה ההשכלה כן גברה הנטיה לקיים קשרים חברתיים עם מכרים. כמעט לכל בעלות השכלה של 13 שנות למוד או יותר היו קשרים כאלה לעומת רבע מקרב חסרות כל השכלה. ראה לוח 13 להלן:

לוח 13 - האלמנות לפי קיום קשר עם מכרים ורמת השכלה (אחוזים)

קיום קשר עם מכרים	רמת השכלה				
	ס"ה	לא למדה כלל	בי"ס יסודי	בי"ס תיכון	13+ שנות לימוד או יותר
סך הכל	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
קימו קשר	60.2	25.1	44.1	81.8	98.4
לא קימו קשר	39.8	74.9	55.9	18.2	1.6

למעלה ממחצית (55%) אלה שהיו להן קשרים עם מכרים נפגשו עמם פעם בשבוע בחודש שקדם לראיון המחקר. 20% נפגשו עמם פעם אחת בלבד בחודש האחרון ו-17% - אף פעם. היתר - 9% - נפגשו עמם יום יום. הפגישות קוימו בבית האלמנה ובבית המכרים לסרוגין.

קרוב למחצית (43%) האלמנות הביעו רצונן לצאת יותר ולהכיר יותר אנשים חדשים, 36% אמרו שלא היו רוצות בכך ול-21% לא הייתה עמדה בנדון. למוצא אין השפעה נכרת על עמדה זו.

קשרים עם שכנים, למרות ציפיותינו, לא רווחו בקרב האלמנות. רק 31% מהאלמנות אמרו שהיו להן קשרים הדוקים מאוד או די הדוקים עם שכניהן.

גם לבלויים "מאורגנים" לא נהגו האלמנות לצאת: כ-70% לא נהגו לבקר בקולנוע בלל, 66% לא השתתפו במסיבות, 69% לא נהגו לבקר בהצגות ו-85% לא נהגו לבקר בקונצרטים. מחצית מהאלמנות לא ידעו אם קיים מועדון חברתי בו הן יכולות להשתתף בסביבת מגוריהן. כרבע ידעו שקיים בקרבן מועדון כזה, אך רק אחוזים בודדים השתתפו בפעולותיו.

ט. נישואים חוזרים

62% מהאלמנות הצהירו שאינן מעונינות בנישואין מחדש. רובן אף בחרו בנסוח הקיצוני "זה לא בא בחשבון". העמדות כלפי נישואין מחדש נבדקו ב-3 דרכים: 1. בדרך של שאלות סגורות על שקולים בעד ונגד. 2. ע"י שאלה פתוחה כנ"ל. 3. ע"י התייחסות למשפטים המבטאים עמדות. בין השקולים נגד נישואים מחדש בתשובה לשאלות הסגורות הודגשו הבאים: "קשה למצוא מועמד מתאים" (36%), חשש מפגיעה בילדים (30%), "בושה" (7%) סבות כלכליות (5%), ואחרות. בין השקולים בעד נישואים מחדש הודגשו - רצון לצאת מהברידות (88%) טובת הילדים (10%) ואחרים.

עמדות אלה מחבטאות גם בתשובות על סדרת משפטים שהוצגה בפני האלמנות, תוך בקשה לציין לגבי כל אחד מהם אם הוא "נכון", "לא נכון", או "לא רלוונטי" לגביהן. כך בהתייחס למשפט "קשה מאוד לאשה להסתדר לבד בחיים" ענו 83% שהוא נכון לגביהן. את המשפט "אם תתחנני מצבך הכלכלי ישתפר" ראו הרוב (67%) כלא רלוונטי. היינו אין לאלמנות ציפיה אפריורית לגבי השפעת נישואים על המצב הכלכלי. הוא יקבע ע"י זהותו הספציפית של הבעל המיועד. ואת המשפט "לא טוב לילדים כשיש להם אב חורג" ראו 48% כנכון, 18% כלא נכון ו-34% כלא רלוונטי. היינו, שוב אין לאלה ציפיה אפריורית לגבי השפעת הבעל המיועד על ילדיהן, אלא נראה להן שהדבר תלוי בזהות המועמד הספציפי.

התייחסויות אלה מתאימות גם לתשובות האלמנות על שאלה פתוחה שהופנתה לגבי השקולים בער ונגד הנישואים מחדש. שאלה זו קדמה כמובן בסדר השאלות בשאלון לשאלות הסגורות שהוזכרו לעיל. בתשובות לשאלה הפתוחה המשקל המיוחס לכל שקול מתבטא בספונטניות שבהזכרתו. ההתאמה בין תכני העמדות שנתקבלו בשתי צורות השאלה (הפתוחה והסגורה) מראה שניתן לייחס מהימנות גבוהה לנתונים אלה. השקול העיקרי שהוזכר בעד נישואים מחדש היה יציאה מהבדידות, השקול של חשש מאב חורג אינו כה חזק כפי שנוטים להניח לעתים, ואילו השקול הכלכלי ברוב המקרים לא הוזכר כלל.

ההצהרה על הנכונות להנשא מחדש שונה מאוד בקרב קבוצות המוצא השונות: 89% מילידות אסיה ואפריקה לעומת 41% בלבד בין ילידות אירופה-אמריקה הצהירו שאינן מוכנות לכך. היינו המוצא על השלכותיו החברתיות-תרבותיות הינו גורם חשוב ביותר בקביעת העמדה כלפי נישואים מחדש של אלמנה. ראה לוח 14 להלן:

לוח 14 - האלמנות לפי נכונות לנישואים חוזרים ויבשת לידה (אחוזים)

י ב ש ת ל י ד ה							נכונות לנישואים חוזרים
ילידות אירופה-אמריקה	ילידות אסיה-אפריקה	ילידות ישראל - האב יליד:				סה"כ	
		אירופה-אמריקה	אסיה-אפריקה	ישראל	ס"ה		
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל
58.8	10.5	79.9	20.2	44.4	51.8	37.7	היתה נכונות לא היתה
41.2	89.5	20.1	79.8	55.8	48.2	62.3	נכונות

הקשר בין המוצא והנכונות לנישואים נבדק גם ע"י מבחן χ^2 ונמצא שההבדלים בין קבוצות המוצא השונות בנכונות לנישואים – מובהקים. (ברמה של 001).

השפעת המוצא על הנכונות לנישואים אינה מוסברת ע"י השפעת תכונות סוציו-דמוגרפיות, גם לא ע"י כאלה הקשורות במוצא. נבדקה השפעת התכונות הבאות: הכנסה, עבודה, דתיות, רמת ההשכלה, גיל ושנת פטירת הבעל (היינו ה"ותק" כאלמנות). נמצא, שכמעט ואין הבדל בין מקדם המתאם הפשוט בין מוצא ונכונות לנישואים ובין מקדם המתאם החלקי המחוקקן בין שני אלה כאשר המשתנים המוזכרים לעיל מוחזקים קבוע: $r = .40$ ו- $\beta = .36$; היינו השפעת המוצא על הנכונות לנישואים אינה מוסברת ע"י תכונות סוציודמוגרפיות אלא כנראה ע"י משתנים הקשורים בערכים תרבותיים ובאקלים חברתי השונים בקרב קבוצות המוצא השונות. רושם זה מתחזק גם מהתגובות המילוליות של האלמנות בעת הראיון בהקשר לשאלות על הנכונות לנישואים מחדש.

בדיקה הקשר בין ענידת טבעת נישואים ובין הנכונות לנישואים מחדש מראה שלא קיים קשר בין משתנים אלה. רוב אלה (70%) שהצהירו על אי נכונותן לנישואים אמנם עונדות טבעת. אך למעלה ממחצית (53%) אלה שרצו בנישואין – גם הן עונדות טבעת.

בדקנו גם עמדת בני המשפחה של האלמנה ביחס לנישואיה מחדש, כפי שהיא משתקפת בעיני האלמנה. קרוב ל-1/3 האלמנות אמרו שילדיהן הגדולים מעודדים אותן להנשא מחדש. קרוב ל-1/3 אמרו שילדיהן לא מתערבים בנושא ולמעלה מ-1/3 אמרו שילדיהן שוללים אפשרות כזו או שאפשרות כזו לא תעלה על דעתם.

עמדת בני משפחת האלמנה חיובית יותר בנושא זה מאשר עמדת ילדיהן: קרוב למחצית האלמנות אמרו שבני משפחתן מעודדים אותן להינשא מחדש, 36% – לא מתערבים ו-15% בלבד שוללים.

מטבע הדברים אין כנראה נטיה להתייעץ בנושא זה עם בני משפחת הבעל המנוח: 46% – אמרו שבני משפחת הבעל לא מתערבים בנושא זה, אך בכל זאת כרבע אמרו שבני משפחת הבעל מעודדים אותן להינשא מחדש. (היתר – 30% – שוללים).

4. שיטת המחקר

א. מ ב א

מטרתו המקורית של מחקר זה היתה לבדוק עמדות כלפי נישואים מחדש של אלמנות, ובעיקר – אם ובאיזו מדה משפיע החשש לאבדן קצבת שאירים במקרה של נישואים מחדש (כולל במקרה כשלונם) על הנכונות להנשא. המחקר התבצע במוסד לביטוח לאומי עפ"י בקשת ועדת העבודה של הכנסת בעקבות שאלתא שהועלתה בכנסת בענין זה.

הגדרת האוכלוסיה והמדגם ונושאי החקירה בשאלון שבאמצעותו נערכה החקירה נקבעו בהתאם למטרה זו של המחקר. הנתונים הנוגעים למטרה זו סוכמו והוגשו לוועדת העבודה של הכנסת בחורף 1977. מתוך החומר הנ"ל נערכו עבודים נוספים שסיכומם מוגש בזאת, במטרה לתת תאור כללי של התכונות הסוציו-דמוגרפיות של האלמנות שנחקרו, כמיצנות אוכלוסיית אלמנות- שאירים עירוניות.

ב. הגדרת האוכלוסיה

באוכלוסיית המחקר נכללו כל האלמנות היהודיות בגיל עד 59 בירושלים ובתל-אביב (המייצגות אלמנות עירוניות) שקבלו קצבת שאירים מהמוסד לביטוח לאומי בינואר 1977, לפחות מזה שנה. אוכלוסיה זו מנתה ביום הקובע 4084 אלמנות. לא נכללו, לפי הגדרה זו, קבוצות האלמנות הבאות: אלמנות בנות +60, אלמנות שבעליהן נפטרו פחות משנה לפני מועד המחקר, אלמנות בישובים לא עירוניים, אלמנות צה"ל, ואלמנות נפגעי עבודה ואלמנות לא-יהודיות (קבוצות אלה הוצאו מהאוכלוסיה משום ששערנו שלהן תכונות מיוחדות ביחס לנושא שהיווה את מטרת המחקר המקורית ולכן לא ניתן היה להקיפן במספר הנחקרים הקטן שהוצע למחקר).

ג. המדגם

מהאוכלוסיה שהוגדרה לעיל הוצא מדגם אשכולות שהוגדרו לפי 2 קבוצות גיל: צעירה (עד 49) ומבוגרת (50-59). מנת הדגימה בקבוצת הגיל הצעירה היתה גבוהה מזו שכבוצת הגיל המבוגרת, מאחר שהיקפה באוכלוסיה היה נמוך. (אולם לאחר מכן, בפקידה, היה נפל גבוה יותר בקבוצה המבוגרת).

ד. שיטת החקירה והפקידה

החקירה נערכה באמצעות שאלון שהכיל ברובו שאלות סגורות. את השאלון מילאו מראיינים בבתי האלמנות. המראיין הקריא לפני האלמנה את השאלות והתשובות האפשריות וסמן את תשובותיה בשאלון.

לבקור המראיין קדם משלוח מכתב לבתי האלמנות שנכללו במדגם. במכתב הוסברו מטרות המחקר ונחבקש שתוף פעולה מהאלמנה.

סה"כ נדגמו 254 אלמנות. רואיינו בפועל 78% מהמדגם (198 אלמנות). היתר התחלקו בין מקרי אפס נפל ומקרי אי-אתור כדלקמן:

מקרי אי-אתור כתובת - 17

מקרי נפל - 13 (5 - סרבו להתאיין, 4 - היו בחו"ל, 4 - היו בבי"ח).

מקרי אפס - 24 (16 - עברו דירה אל מחוץ לאיזור החקירה, 2 - נשאו, היתר - נפטרו, היה גבר 1 זכר).

ה. העבודים

עם גמר הראיונות נערכו עבודים מוקדמים בעבודה ידנית, בנושאים הקשורים לעמדות כלפי נישואים מחדש. אלה סוכמו והונשו כאמור, לוועדת העבודה של הכנסת.

לאחר מכן עבר החומר עריכה, סמול ונקוב, וכן בקורות לוגיות ואחרות שבוצעו במחשב. עם גמר עבודות הכנה אלה בוצעו העבודים שסכומם מוגש בזה.

ו. האומדנים

נתוני המדגם שנחקר נופחו לכלל האוכלוסיה בדרך הבאה:

מקרי אי-אתור חולקו פרופרציונית בין מקרי האפס והנפל. מס"ה כל אחת מ-2 שכבות האוכלוסיה נוכח אומדן מקרי האפס, פרופרציונית לחלקו מס"ה השכבה במדגם. גורם הנפוח היה ס"ה האוכלוסיה בשכבת מנוס אומדן מקרי האפס מחולק בס"ה הנחקרים פלוס מקרי הנפל מהשכבה.

מקדמי הנפוח היו:

לשכבת הגיל עד 49 - 8.8

לשכבת הגיל 50-59 - 29

5. הגדרות וסיווגים

1. מספר הילדים + בהגדרת ילד במחקר זה כלולים כל הילדים שהיו לאלמנה ללא הנבלה לפי גיל הילד בניגוד להגדרת "ילד" המקובלת במוסד לביטוח לאומי המתייחסת לילדים עד גיל 18, ובמקרים מסויימים עד גיל 20 או 21.
נתנה התפלגות האלמנות לפי כל הילדים שהיו לאשה בכל הגילים: סה"כ הילדים (בין שגרו אתן ובין שלא) ולפי
2. מספר הילדים שגרו אתן - בלי שים לב לגילם, היינו בין שהיו עדיין בחזקת תלויים (עד גיל 18 ובמקרים מסויימים עד 20 או 21) לפי חוק הביטוח הלאומי ובין שלא.
3. משלח יד - הסימול נעשה לפי סיווג משלחי יד של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, תוך קבוצ ל-3 קבוצות.
4. הכנסה למבוגר סטנדרטי - סה"כ הכנסת המשפחה מחולק במספר הנפשות במשפחה המתורגם למספר "מבוגרים סטנדרטיים". תרגום זה מבטא את משקל התוספת בהוצאה שמוסיפה כל נפש במשק הבית. התרגום הוא כדלקמן:-

מס' נפשות במשפחה	מס' מבוגרים סטנדרטים
1	1.25
2	2.00
3	2.65
4	3.20
5	3.75
6	4.25
7	4.75
8	5.20
9	5.60

5. חלוקה לעשירוני הכנסה - נתנה התפלגות האלמנות לפי רמות ההכנסה של עשירוני האוכלוסייה מחויצים לינואר 1977 (- מועד המחקר) על בסיס סקר הבנסות 1976. החיוץ נעשה בהתאם לגדול בשכר הממוצע במשק בין ינואר 1976 לינואר 1977 בהנחה שלא חלו שנויים גדולים בהתפלגות ההכנסה בתקופה זו.

6. קצבת שאירים - קצבת שאירים במועד זה היתה בשעור של 439 ל"י לחודש (15.4% מהשכר החודשי הממוצע למשרת שכיר), לאלמנה בודדת. עם תלוי אחד הקצבה היתה בשעור של 576 ל"י לחודש ועם שני תלויים - 713 ל"י.

הקצבה בתוספת הטבה סוציאלית היתה בגובה של 769 ל"י לחודש לאלמנה בודדת, עם תלוי אחד - 1017 ל"י לחודש ועם שני תלויים - 1161 ל"י לחודש.

7. קצבת ילדים - שעורי קצבת הילדים בתוספת קצבת יוצא צבא (שנתנה לכל ילד שאביו שרת בצה"ל) במועד זה היו כדלקמן:-

ילד אחד	135 ל"י לחודש
2 ילדים	" 270
" 3	" 550
" 4	" 864
" 5	" 1178
" 6	" 1526

לכל ילד נוסף נחנה חוספת של 348 ל"י לחודש.

8. המוצא - קבוצות המוצא בחשובי הרגרסיה סודרו כדלקמן:

1. ילדות אסיה-אפריקה.
2. ילדות ישראל שאביהן נולד באסיה-אפריקה.
3. ילדות ישראל שאביהן נולד בישראל.
4. ילדות אירופה-אמריקה.
5. ילדות ישראל שאביהן נולד באירופה-אמריקה.

9. עבודה ומשלח יד - שני משתנים אלה צורפו יחד למשתנה אחד בחשובי הרגרסיה, כאשר הדרוג היה - משלחי היד לפי הסדר ממקצועות חופשיים לפועלים, והקבוצה האחרונה היתה - לא עובדות.

